

SECTION 9. Economy

Шкарлет С.М.,

д.е.н., проф.,

ректор,

Чернігівський національний технологічний університет

м. Чернігів, Україна

Маргасова В.Г.,

к.е.н., проф.,

професор кафедри ФДСГ і ДУ

Чернігівський національний технологічний університет

м. Чернігів, Україна

Клименко Т.В.,

к.е.н.,

старший викладач кафедри економічного аналізу і аудиту,

Чернігівський національний технологічний університет

м. Чернігів, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Сучасна наука та практична діяльність суспільства визнали і широко використовують системний підхід як невід'ємну складову наукового підходу. Одним із перспективних напрямів розвитку системного підходу в останні десятиріччя стає синергетичний підхід (синергетика), який у сучасній науці позиціонується як методологію системного синтезу. Синергетичний підхід розглядається як результат еволюції системного підходу, сучасна форма його розвитку. В цьому контексті актуальним є дослідження синергетичних основ системного підходу з метою їх застосування для забезпечення економічної безпеки національної економіки.

До особливої форми системно-синергетичного світосприйняття можна віднести значний науковий потенціал, що міститься на рівні елементів в історії природничо-наукових і соціально-економічних досліджень. Науковий потенціал є мірою здатності наукової системи при даному рівні свого розвитку за більш чи менш суворо відміряний проміжок часу реалізовувати можливості, що містяться в її наявних ресурсах, з метою задоволення як своїх потреб, так і

потреб соціально-економічної системи, в яку вона входить як підсистема. Науковий потенціал представляє собою єдність, з одного боку, якісної (наукові ресурси) та кількісної (рівень розвитку науки) визначеності, а з іншого – дійсного, тобто досягнутого наукою, і можливого, тобто досяжного за умови повного використання якісних та кількісних параметрів науки.

Одним з перших західних дослідників феномену наукових революцій Т. Куном наукова парадигма трактується як визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем їх рішення [3, с.11]. Тобто, парадигма є прийнята науковим співтовариством спрямованість наукової думки до певного роду сприйняття дійсності та ставлення до неї, що проявляє себе у наукових світоглядній та методологічній формах.

Необхідність загальнонаукових і універсальних методологій та світобачення (містить у собі сутність феномена будь-якої наукової парадигми) для певних наук безумовно об'єктивний, емпірично осмислений факт, причина якого в потребах самої наукової теорії, яка вимагає деякі загальні припущення, принципи, з яких можна зробити висновок. Загальнонаукова методологія дозволяє оволодіти деякими загальними законами і принципами дослідження (в тому числі економічними), ефективними в різних галузях знання, а методологія універсального характеру розкриває „таємницю” аксіоматичних установок науки у формі емпіричних узагальнень.

Синергетична парадигма та пов'язана з нею методологія використовуються у сфері сучасних наукових досліджень, де виявляються дві взаємопов'язані проблеми. Перша є проблемою методології та характеризується тим потенціалом у сфері наукових дефініцій досліджень суспільства (категоріями, законами, принципами), який передбачає системно-синергетичну парадигму опанування дійсності. Інша ж є світоглядною проблемою, тими принципово новими образами, смислами у сприйнятті сутності світу, економіки, суспільства, з якими системно-синергетична парадигма вноситься в суспільні науки.

Враховуючи, що загальний характер і динамізм системно-синергетичної парадигми в сучасній науці пов'язані, насамперед, з власне синергетичним напрямком і заснованим на ньому світобаченням, потребують осмислення нові методологічні елементи саме синергетичного світоосвоєння. Погоджуємося з думкою одного з видатних дослідників синергетики О.М. Князевої, яка до сутності останньої віднесла три основні ідеї: нелінійності, самоорганізації, відкритих систем [1, с.13], за кожною з яких своя особлива низка понять, законів і принципів, які сформувалися в процесі еволюції наукового пізнання та носять характер найважливіших емпіричних узагальнень (тобто близьких до аксіоматичності та очевидності і загальності). Поряд з цим, основоположники синергетики значу увагу приділяють й іншим ідеям, таким як складність, незворотність, хаос тощо.

Для оцінки ролі та ступеня впливу синергетичних процесів на економічну безпеку національної економіки необхідно ідентифікувати такі поняття, як „синергетика” та „економічна синергетика”.

Синергія (від грец. Synergos – (syn) разом; (ergos) діючий, дія) – це сумарний ефект, який полягає в тому, що при взаємодії двох або більше факторів їх дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їх суми.

Синергія в економіці визначається як зростання ефективності діяльності в результаті поєднання, з'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему за рахунок системного ефекту або емерджентності, тобто виникнення нових якостей отриманої системи [4, с.316].

Синергетика трактується як наука, що вивчає явища синергізму. Цей термін походить від грецького „синергос” – спільно діючий, тобто маються на увазі спільні зусилля вчених багатьох галузей знання щодо пошуку нових парадигм пізнання явищ природи, суспільства та створення наукової картини світу, що відповідає сучасним вимогам. На стиках наук, на шляхах їх інтеграції в рамках нелінійного мислення з'являється можливість дійсно по-новому поглянути на результати досліджень у астрономії та космології, фізиці та хімії,

математиці, біології, економіці та інших природничих науках, в науках про людину і суспільство (рис. 1). При цьому відбувається не тільки інтеграція наукових досягнень, пов'язаних з використанням різних теоретико-методологічних напрямів сучасності, але й звернення до найбільш продуктивних ідей всіх часів і народів, зокрема, до ідей давнини, як на Сході, так і на Заході.

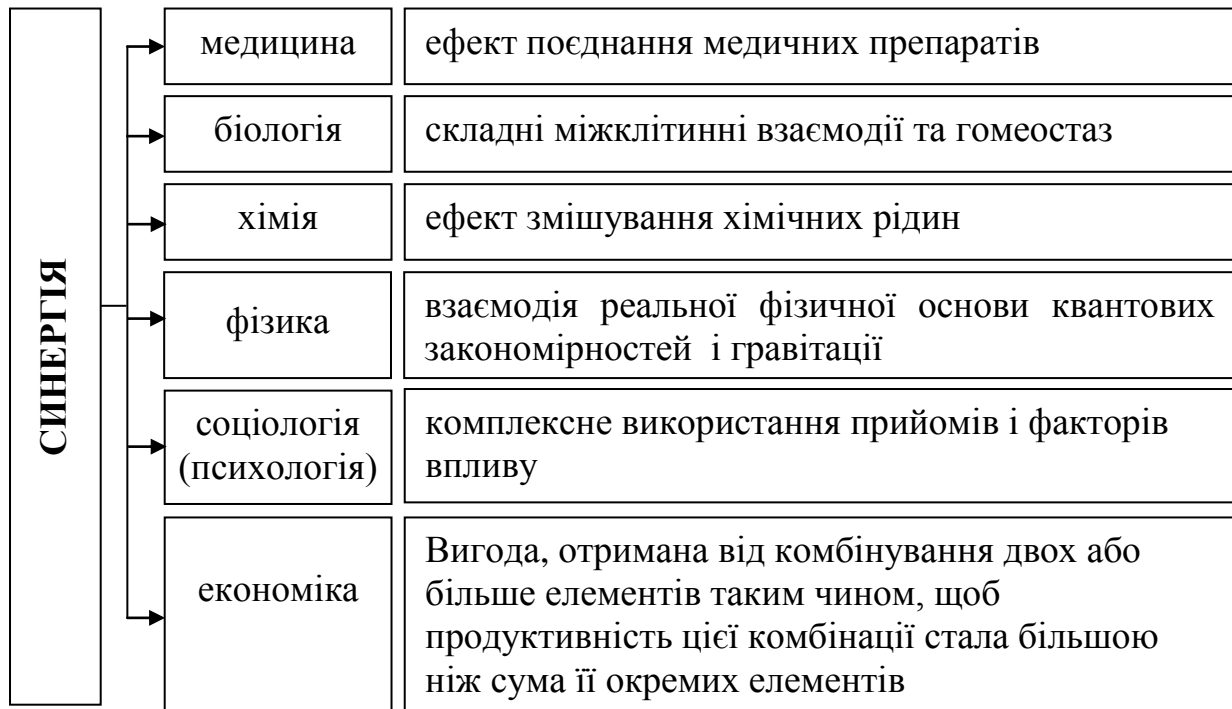

Рис. 1. Предметні площини виникнення синергетики

Джерело: систематизовано автором

Синергетика представляє собою не тільки певний синтез багатьох наукових методів дослідження, методологічних систем, теоретичних побудов, а й переведення їх у нові виміри постнекласичної науки, що відображається у формуванні відповідного категоріального апарату. В результаті отримуємо нові вимірювання природної, соціальної та економічної дійсності, нові методи її опису, аналізу, типологізації, інтерпретації явищ і процесів, їх осмислення.

У сучасному кросдисциплінарному дискурсі синергетика сприймається й функціонує в кількох своїх іпостасях: як картина світу, як методологія і як наука. Вона виникає як багатовимірний кросдисциплінарний науковий рух,

який не відміняє базові наукові дисципліни, а стимулює розвиток в їх власних межах. Синергетика дала можливість пояснити в наукових термінах непередбачуваність та багатоваріантність, показати, що вони мають об'єктивний характер і є суттєвими характеристиками пізнання складних систем [2, с.11].

Наприкінці ХХ століття з'явилися наукові твердження, що в економічних системах також є рушійна сила розвитку, що полягає у нелінійності та кризовості, що саме потенціал розвитку економічної системи прихований у нерівновазі. Це дозволило сформулювати новий напрям розвитку економічної науки – „економічну синергетику”, яка використовує принципи синергетичного підходу, базується на положеннях і моделях синергетики, вивчає функціонування та розвиток економічних систем.

У цьому контексті, економічна синергетика є новим напрямом в економічному аналізі, який, не відмінюючи важливості традиційних концепцій, концентрує увагу на таких явищах, як неврівноваженість та нелінійність у розвитку економічних систем, досліджує процеси самоорганізації в нестійкому соціально-економічному середовищі.

Слід зазначити, що економічна синергетика виступає не тільки як засіб побудови економіко-математичних моделей, але й як теорія і методологія сучасного економічного аналізу. Економічна синергетика вивчає становлення нових соціально-економічних структур і джерел економічного зростання в процесі кооперативної когерентної взаємодії макроскопічних елементів синергетичної соціально-економічної системи. Об'єктом економічної синергетики є надзвичайно складні соціально-економічні системи, загальним принципом яких виступає некаузальність, а ймовірність та невизначеність; предметом – механізм і форми економічної самоорганізації та становлення нових структур і джерел економічного росту в процесі активної взаємодії всіх суб'єктів та структур сучасної ринкової макроекономіки [5, с.52].

У зв'язку з цим можна припустити, що саме синергетичний підхід може розглядатися як результат еволюції системного підходу і є одним з перспективних напрямків його розвитку.

Необхідність використання синергетичного підходу при формуванні системи забезпечення економічної безпеки національної економіки зумовлена актуальними завданнями щодо формування нової парадигми економічної безпеки. Використання цього підходу зумовлене, насамперед, необхідністю реалізації асиметричної відповіді на загрози національній економічній безпеці, наявністю нелінійних факторів (ефектів), які виникають на етапах планування і істотно проявляються при практичній реалізації програм соціально-економічного розвитку держави.

Сутність цього підходу в контексті розгляду економічної безпеки національної економіки можна сформулювати як дослідження економічних закономірностей і взаємодій економічних суб'єктів в економіці, як складної системи, на основі інтеграції синергетичної теорії, процесів самоорганізації і стратегічного ринкового управління, що дозволяє розвивати економіку як цілісну систему, в становленні нової впорядкованої структури на основі кооперативної взаємодії її підсистем.

Забезпечення економічної безпеки національної економіки з точки зору загальної концепції синергетичного розвитку економічних систем має бути орієнтоване на формування синергетичного ефекту. Основними інструментами при цьому є організаційно-економічні важелі, представлені у вигляді інтеграції та перетворення внутрішньосистемних відносин і зв'язків.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновки, що не пов'язуючи себе до кінця з жодним із вже наявних, раніше сформованих і тих, що носять традиційний для науки характер, методологічних напрямків, синергетична парадигма спрямована до критичного осмислення існуючих концепцій світобудови, законів і принципів його розвитку. Будучи принципово відкритим для критики та діалогу науковим феноменом вона сприяє становленню нового світобачення та нової наукової ідеології в цілому, сутність якої полягає в ідеї

універсального еволюціонізму та самоорганізації складних систем (до яких належать і економічні), ідеї, які сьогодні більшою мірою стають сутністю сучасних досліджень і бачення світу.

Література:

1. Князева Е.Н. Случайность, которая творит мир (новые представления о самоорганизации в природе и обществе) / Е.Н. Князева // В поисках нового мировидения: И.Пригожий, Е. и Н.Рерихи. – М.: Знание. Серия: Философия и жизнь (№7), 1991. – С.3-20.

2. Кочубей Н.В. Синергетичні концепти в нелінійних соціально-культурних контекстах: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра філос. наук: спеціальність 09.00.09 – філософія науки / Н.В. Кочубей. – К, 2010. – 23 с.

3. Кун Т. Структура научных революций / Т.Кун.– М.: Прогресс, 1977. – 300 с.

4. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / [Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева]. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с.

5. Чижов Е.Н. Экономическая синергетика о соотношении порядка и хаоса / Е.Н. Чижов, В.П. Решетило // Белгородский экономический вестник. – 2009. – №2(54). – С.51-58.